

AMİSOS / AMISOS

Cilt/Volume 4, Sayı/Issue 7 (Aralık/December 2019), ss./pp. 162-175

ISSN: 2587-2222 / e-ISSN: 2587-2230

Özgün Makale / Original Article

Geliş Tarihi/Received: 08. 11. 2019
Kabul Tarihi/Accepted: 15. 11. 2019

OSMANLI'DA GÜNDELİK HAYATIN DEĞİŞİMİNİ EDEBİYAT VE RESİM ÜZERİNDEN OKUMAK

READING THE TRANSFORMATION OF DAILY LIFE IN THE OTTOMAN OVER LITERATURE AND PAINTING

İlkay Canan OKKALI*

Öz

Osmanlı Devleti'nin son dönem resmî politikası olan Batılılaşma-modernleşme olgusu, Tanzimat ve Meşrutiyet resmi ve edebiyatında sıklıkla kullanılır. Tanzimat ve II. Meşrutiyet Dönemini de içine alan Osmanlı modernleşmesi Osmanlı Devleti'nin siyasi ve kültürel hayatına etki ederken aynı zamanda gündelik hayatın değişimini de tetiklemiştir. Söz konusu değişim en çok edebiyat ve resim sanatında belgelenir olmuştur. Modernleşmeyle değişen ve dönüşen kurumlar, insanların psikolojik durumları, değişen gündelik hayat, evlilikler ve bu evliliklerin hikâyeleri, evlilik içerisinde çiftlerin duygusal durumları gibi gündelik hayata farklı açılardan yaklaşım söz konusudur. Romanlarda psikolojik durumların analizini yapabilmek daha kolayken resimlerde bu aktarımı yakalamak daha zordur. Resimlerde daha çok değişen yaşantının giyim-kuşam, eşya ve mekân üzerinden okunabilmesi söz konusudur. "*Osmanlı'da Gündelik Hayatın Değişimini Edebiyat ve Resim Üzerinden Okumak*" başlığını taşıyan bu çalışmada seçilen resim ve roman örneklerinde gündelik yaşam sahneleri ve bireylerin değişimi, Batılılaşmaya yaklaşımları ve gelenekle-modernlik kavramlarına

* Dr. Öğr. Üyesi, Trabzon Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü, Trabzon, Türkiye.
E-posta: icanikli@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1817-4060>

bakışları üzerinden verilmiştir. Dönemi anlatan romanlardan alıntılar yapılarak sanatçılar arasındaki ilişkilerin vurgulandığı çalışmada, resmin ve edebiyatın konuya yaklaşımı karşılaştırılmıştır. Çalışma gündelik hayattaki değişimin edebiyat ve resim diliyle dışavurumundaki farklılıklar ve benzerlikleri okuma denemesidir.

Anahtar Kelimeler: Gündelik Hayat, Sosyo-Kültürel Değişim, Ahmet Hamdi Tanpınar, Halil Paşa, Hoca Ali Rıza.

Abstract

The Westernization-modernization phenomenon, which is the last official policy of the Ottoman Empire, is frequently used in the painting and literature of Reforms and Constitutional periods. Ottoman modernization, which included the Reforms and 2nd Constitutional Period, influenced the political and cultural life of the Ottoman Empire and also triggered the transformation of daily life. This change has been mostly documented in literature and painting. There are different approaches to daily life such as institutions that change and transform with modernization, psychological states of people, changing daily life, marriages and stories of these marriages, and emotional states of couples in marriage. While it is easier to analyze psychological situations in novels, it is more difficult to capture this transference in pictures. In the paintings, it is possible to read the changing life through clothing, furniture and space. In this study, titled “*Reading the Transformation of Daily Life in The Ottoman over Literature and Painting*”, the transformation of daily life scenes and individuals were given over the approaches to Westernization and outlook on the concepts of tradition-modernity in the examples of selected paintings and novels. The study emphasizes the relations between the artists by making quotes from the novels describing the period and comparing the approach of painting and literature to the subject. The study is an attempt to read the differences and similarities in the expression of transformation in daily life with the literature and painting language.

Keywords: Daily Life, Socio-cultural transformation, Ahmet Hamdi Tanpınar, Halil Paşa, Hoca Ali Rıza.

Giriş

Gündelik yaşamı ele alan çalışmalar çok yönlüdür; gündelik yaşam bireysel bağlamda ele alınıp doğum, eğitim, ölüm, evlilik gibi kavramların değişimi üzerinden de vurgulanabileceği gibi çalışmamızda olduğu gibi toplumsal olarak ele alınıp ev ve aile yaşamı, kamusal alan, kültürel alanların değişimi üzerinden de incelenebilir. Aile ve ev kavramı özellikle Batılılaşmayı konu alan romanlarda bir kültür ögesi ve mirası olarak yer alır. Toplumsal bağlamda gündelik hayat ise aslında gündelik yaşamın içerisinde çok algılanamayan, basit değişiklikler gibi gözükken, yaşanan olaylar sonucunda ortaya çıkan değişiklikler, yenilikler veya dönüşümlerdir. Tüm bunlar politik olaylar, savaşlar, modernleşmeyle birlikte değişen kamusal alanlar ve onların kişiler üzerinde oluşturduğu değişikliklerden meydana gelir. Bireylerin yaşam alanlarının, yaşam kültürlerinin, eğlence ve

müzik anlayışlarının değişimi, kamusal alanın kadınlara açılması gibi birçok olgu da Batılılaşmanın getirdiği toplumsal değişimlerin bir sonucudur. Araştırmanın amacı, Batılılaşmanın etkisiyle gündelik yaşamın değişimine Hoca Ali Rıza, Halil Paşa, Şehzade Abdülmecid gibi dönemin ressamaları ve dönemi anlatan *Araba Sevdası*, *Kiralık Konak*, *Mahur Beste*, *Sinekli Bakkal* gibi romanlar üzerinden ışık tutmaktır.

Yöntem olarak araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Araştırma için konuyla ilgili kaynaklara ve verilere ulaşılarak alan yazın taraması yapılmıştır. Elde edilen veriler sistematik bir biçimde bütünleştirilmeye çalışılmıştır.

Osmanlı'da Batılılaşma Dönemi Gündelik Yaşamın Değişimi

Gündelik yaşam, kendiliğinden gelişen veya oluşan düşünce ve davranış biçimidir; yaşamı bilinçsizlik içine, değişmeyen, tekdüze kalıba sokan bir kurgudur. Bireyin yaşamında büyük bir alana sahiptir. Henri Lefebvre, gündelik yaşamın tekrarlardan oluştuğunu, bu tekrarların iş ve iş-dışı davranışlarda, mekanik hareketlerde yansıdığını vurgulayarak, saatlerin, günlerin haftaların, ayların, yılların, çizgisel ve döngüsel tekrarların doğal zamanın ve akılcı zamanın gündelik yaşam için oynadığı rollere işaret eder. “Gündelik hayat sadece bir kavram olmakla kalmaz, bu kavram “toplum”u anlamak için bir ipucu olarak da alınabilir”.¹ Bu bağlamda bakıldığında Osmanlı toplumunu algılayabilmek de içinde bulunduğu zamanın gündelik yaşamını şekillendiren olay ve olgular bütünü kavramakla mümkündür. Osmanlı'nın modern dönem öncesi gündelik hayatı geleneksel yaşantısının devamıdır. 18. yüzyıla kadar bozulmadan gelen bu gelenek 18. yüzyılda Sultan III. Ahmed (1718-1730) döneminde Fransa'ya, 1721'de ilk Osmanlı elçisinin, Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin, gönderilmesi ile değişmeye başlar. Yeni olgular siyasi yapı kadar gündelik hayatta da değişimin başlangıcı olur.² Çelebi Mehmed'in Fransa'da olduğu yıllar 15. Louis dönemidir ve üslup olarak Rokoko üslubu hâkimdir. Tül görünümü veren freskolar, hafiflik, floral motiflerin yaygın kullanımı hem iç mekânlarda hem de dönemin tuval resimlerinde yer alır.³ Çelebi Mehmed Efendi'nin gördükleri, gelirken yanında getirdiği kitaplar ve mimari çizimler kentsel görünümü değiştirmeye başlar.⁴ Önce yeni mimari ve yeni yaşam alanları ortaya çıkar. Topkapı Sarayı'nın yanında Kağıthane bölgesinin önem kazanması ve ardından Batı'daki Rokoko üslubun yaşantısına denk Lale Devri'nin başlaması birbirini takip eden olgular içerisinde yer alır. Mustafa Cezar, Batı etkisinin ilk olarak sanatta görüldüğünün altını çizer.⁵

İlk olarak değişimin görsel ürünleri minyatürlerde ve İstanbul'a gelen Batılı ressamaların tuvallerinde belirir. Daha çok mimaride görülmeye başlayan değişim 18. yüzyılın sonlarından itibaren kullanım eşyalarını da etkilemeye başlar. Asıl değişim ve dönüşümlerin başladığı 19. yüzyılda ise hiç kuşkusuz dönemin en önemli değişimi tuval resmin ortaya çıkışı ve aynı zamanda günlük kullanım eşyası olarak mobilyanın kullanımıyla olur. Mobilya gündelik kullanım eşyası olmanın yanı sıra kültür tarihi içerisinde önemli bir yere sahiptir. Osmanlı Devleti'nde Batı kaynaklı resmin ve mobilyanın ortaya çıkışı ve gelişimi de aynı yıllara 19. yüzyıla tarihlenir. Her ne kadar ilk resim çalışmaları 18. yüzyılda askeri okullarla başlamış olsa da gelişimi ve kabul görmüşlüğü Batılılaşmanın meşrulaşmasıyla gerçekleşir.⁶

¹ Lefebvre 1996, 25, 40.

² Lewis 1984, 46.

³ Germaner 1996, 28.

⁴ Rado (Haz.), 2018.

⁵ Cezar 1995, 18.

⁶ Gören 2012, 15-39.

Erken dönem örneklerinde belirli kalıplar içerisinde kalan ve belirli konuların işlendiği resimler zamanla sadece bir dekorasyon objesi olmanın ötesine geçerek toplumsal değişimi içeren önemli bir belgeye dönüşürler.

19. yüzyıl Osmanlı Devleti için oldukça karmaşık olay ve olguları kapsayan uzun bir dönemi ifade eder. 18. yüzyılda ilk belirtileri görülmeye başlayan değişimler 1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı ile yalnızca siyasal değil, toplumsal anlamda da değişim ve dönüşümleri başlattığı kabul edilir. Sultan II. Mahmud'un ölümünden sonra yerine geçen oğlu Sultan Abdülmecid (1839-1861) dönemi Osmanlı tarihinde Tanzimat Dönemi olarak adlandırılır. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren değişim, devlet kademelerinden halka doğru ilerleyen bir yapı içerisinde gerçekleşir. Tanzimat Fermanı da bu değişimin resmî söylemi haline gelir.⁷ Tanzimat dönemiyle birlikte mahrem/namahrem, (evin) içerisi/dışarı arasında sınırlar ve düzenlemelerle, özellikle kadınların yaşamı değişmeye başlar. Bu dönemden itibaren kadınlar kamusal alanda az da olsa görünür hale gelir.⁸ Nitekim siyasi yapının üst kademede başlattığı yeni düzen, toplum yapısına da etki ederek yaşanan mekânlardan kullanım eşyalarına kadar devam edecek olan yeni bir yapılanmayı başlatır.

Osmanlı'da Gündelik Hayatın Değişimini Roman ve Resimde Yakalamak

Mekânsal olarak bakıldığında değişimin ilk olarak görüldüğü yer Dolmabahçe Sarayı olur. Yeni saray biçimsel ve işlevsel değişimi ile yeni dekorasyon anlayışını ve gündelik eşyayı zorunlu kılar. Bu anlamda mobilya kullanımı ve duvarların tuval resimler ile doldurulması büyük bir ivme kazanır. Mobilya kullanımı kısa zamanda yayılır ancak, eski ile yeni kullanım eşyaları bir aradadır. Resim sanatı ise büyük bir ivme ile gelişimini bir yandan sürdürür. Devlet desteği ile sanatçılar eğitim için Fransa'ya gönderilir, resim sanatı saray ve dönemin sultanları tarafından desteklenir; ancak betimler henüz iç mekânı ve mahrem yaşantısını vermekten çok uzaktır. Daha çok manzara resminin hâkimiyetinde olan Türk resim sanatında iç mekân tasvirlerinin görülmesi için bir süre daha beklemek gerekecektir.

Hem mekânsal değişim hem de kullanım eşyalarındaki değişim için başlangıç yeri saray olur. Kullanım eşyalarının Avrupalılaşmasında, tıpkı mimarîde olduğu gibi, her yeniliğin öncüsü olan sarayın etkisi büyüktür. Kendisi de bir ressam olan Halife Abdülmecid'e ait olan ve henüz Şehzadelik döneminde yapmış olduğu *Harem'de Goethe* adlı eseri sarayın gündelik yaşamındaki değişimi vermesi açısından önemlidir (Resim 1). Eser, geleneksel mekâna uygulanan Avrupaî tarzda bir dekorasyon anlayışını gösterir.⁹ Resmin geneline zengin döşenmiş bir oda ve Batılı kıyafetler içerisindeki saraylı bir hanım olan Şehsuvar Kadınefendi'nin betimi hâkimdir.¹⁰ Geleneksel sedfli sehpa üzerinde mektuplar ve çeşm-i bülbül ile yanında yer alan 19. yüzyılın Batılı mobilyası, Josephine koltuk dikkat çeker. Yerdeki post, duvarda yarısı gözükken hat levha, göbekli bir Türk halısı ve hemen yanında fotoğrafa benzer bir portre mekânın dekorasyonunu tamamlar. Kompozisyon eski ve yeni dekorasyon ayrıntıları ile dönemin eklektik ruhunu yansıtır.

⁷ Deringil 2014, 22.

⁸ Göle 2011, 56, 92.

⁹ Yağbasan 2004, 87.

¹⁰ Yaman 2006, 41.

Resim 1: Şehzade Abdülmecid, *Harem'de Goethe*, 1917, Tuval üzerine yağlıboya, 133 x 174 cm, Ankara Devlet Resim Heykel Müzesi koleksiyonu, (Yaman 2012, 131).

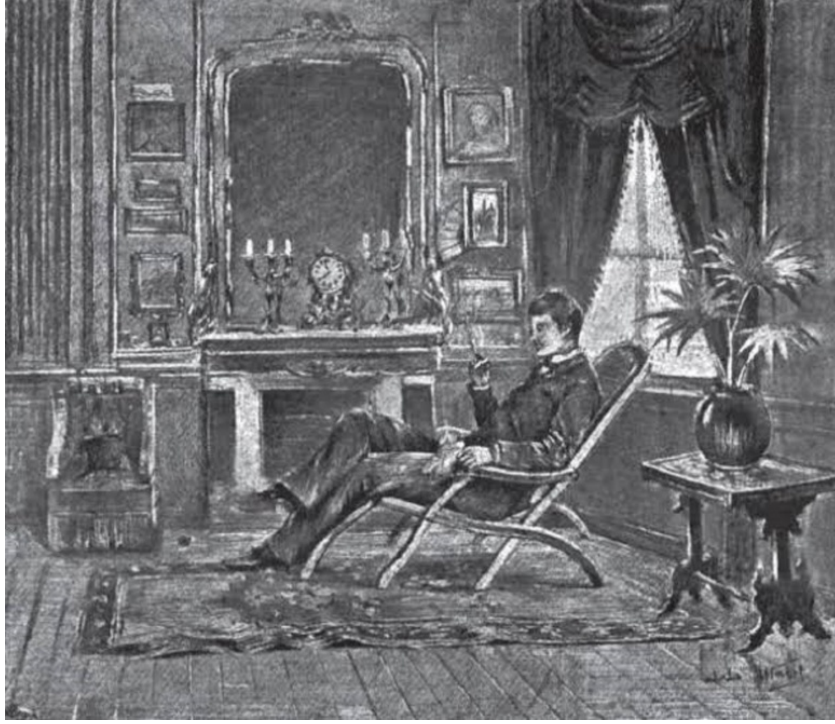
19. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde yeni kullanım eşyaları artık toplumsal hayatın içerisine yerleşmiştir; ancak eski ve yeninin birlikteliği hâlâ devam eder. Eklektik bir yorumla dekore edilen evler ne tam Batılı'dır ne de tam olarak Doğu'lu. Doğu ve Batı arasındaki ikilik Osmanlı halkının zevkine işaret eden birer gösterge haline gelir. Servet-i Fünûn romanlarında Batı kaynaklı eşya evin her yerine yayılır. Söz konusu romanların yazarları da benzer bir çevre içindedirler ve konu olarak aldıkları kişilerin bu dünyanın içinden ya da heveslenen kişiler olması, romanların mekânını ve eşyanın niteliğini belirler.

Batılılaşma yönündeki değişimler edebiyat alanında da Tanzimat'tan sonra başlar, özellikle roman ve hikâye türü böylece Türk edebiyatına kazandırılır. Ahmet Mithat Efendi, Şemsettin Sami, Namık Kemal gibi isimlerin yanı sıra Recaizade Mahmut Ekrem de bu dönem edebiyatına önemli eserler kazandırır. Roman, Osmanlı kültürüne 19. yüzyılın son otuz yılında girer.¹¹ Türk romancılığının önemli eserlerinden biri olan *Araba Sevdası*'nda alafrangalık sevdasına kapılmış bir mirasyedi anlatılır. Hem dergideki tefrika hem de kitap Halil Paşa tarafından resmedilir.¹² Eserde, Bihruz Bey'in köşkünün tasviri az yapılmış olmasına rağmen, köşkün Batılı bir düzene sahip olduğu devamlı surette hissettirilir. Resimlerden üçüncüsü konak içini göstermektedir. Şömine üzerinde büyük aynası, saati, duvarlarda asılı resimleriyle Batı mobilyalarıyla döşenmiş salonda Bihruz, elinde sigarasıyla betimlenmiştir (Resim 2). Bu bağlamda, romanın başkahramanının Batılı bir görünüm ve yaşam biçimini bilgisizce yaşamaya çalışması giyiminden, bastonuna, özenle seçip aldığı arabasından ev içi yaşantısına kadar resimlerle de vurgulanır.¹³ Batı tarzı mobilyalar, duvarlara asılmış resimler ve kütüphane Bihruz Bey'in evindeki Batılı dekora hizmet eder.

¹¹ Parla 2010, 10.

¹² *Araba Sevdası*'nı Recaizade Mahmut Ekrem 1889'da kaleme almış, 1896'da *Servet-i Fünun* dergisinde tefrika ettirmiş, daha sonra da kitap halinde yayınlamıştır. Çağın ve Gökçek 2007, 7.

¹³ Tekinalp 2011, 195.

Resim 2: Bihruz Bey çalışma odasında (Tekinalp 2011, 200)

Edebiyatın yazın dünyasına döktüğü bu değişim, Türk ressamlarının tuvallerinde somut örneklerini verir. Hoca Ali Rıza'nın *Ev İçi* eseri dönemin değişimini gösteren örneklerden birisidir (Resim 3). Resim ahşap tavanlı panjurlu pencereleri ile 19. yüzyılın mimarisinden izler taşır. Sanatçı eserinde betimlediği oturma grubu, uzun kadife perdeler ve duvarda dekorasyon olarak kullanılan tuval resimler ile Osmanlı'daki değişimin izlerini verir. Resimdeki kavukluk bir dekorasyon nesnesine dönüşmüştür. Sedir ise uzun zaman önce yerini koltuğa bırakmıştır. Hoca Ali Rıza'nın daha çok eş, dost ve akrabalarının evlerini betimlediği düşünüldüğünde geleneksel yaşamın hâkim olduğu konaklarda bile yeni kullanım eşyalarının benimsenmiş olduğu gözlenir.¹⁴

¹⁴ Baytar 2017, 296.

Resim 3: Hoca Ali Rıza, *Ev İçi*, 1917, Kâğıt üzerine yağlıboya, 29x21 cm, Sabancı Müzesi, (Şerifoğlu (Ed-Haz.) 2018, 259)

Günlüklerinde, makale ve denemelerinde Türk toplumunun sosyal, siyasal, ekonomik birçok meseleleri üzerinde fikir belirten bir düşünür olarak Ahmet Hamdi Tanpınar *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*'nde devletin Batı'ya kendisini açmasıyla İstanbul'daki değişen hayatın hızına değinir.

“Beyoğlu'nda umuma açılmış Avrupakârî müesseseler, terziler, manifatura tüccarları, tuvalet eşyası ve mobilya satan dükkânlar, bilhassa Kırım Harbi'nden sonra Müslüman halkın daha sık uğradığı yerler olur. Devrin gazetelerinde görülen ilânlar her gün Avrupa'dan yeni bir modanın girdiğini gösterir. Bugün Büyükdere'de kotra yarışı yapılıyor, ertesi günü İngiliz usulü mobilya satılıyor, daha bir başka seferinde, ecnebi bir kadının ‘Piyano denen ve bizim kanuna benzeyen bir çalgıyı’ istenirse ‘haremlerde’ öğreteceği ilân ediliyordu. Türk ricâlinin de bulunduğu sefaret balolarının, suvarelerin havadisleri ağızdan ağıza naklediliyordu.”¹⁵

Tanpınar'ın Sultan II. Abdülhamid dönemini konu olarak aldığı *Mahur Beste*'de¹⁶ konağın çöküşünde Batılılaşmanın etkisinden ve Batılı eşya ile yaşam tarzının geleneksel konaklara nasıl sızdığından bahseder.¹⁷ “...İşte medeniyet dediğin bu konağa benzer. Evvelâ o sandığın mucizesi vardı. Yani rahmetli büyükannenin hoşuna gidecek şeyleri sen farkına varmadan hazırlayan sevgisi. Bu, o medeniyetin yaratıcı tarafıdır ve hakikaten bir mucizeye benzerdi. Her şey âdeta hazır gibi aranmadan bulunur. Her tesadüf, her adım bir mevsim gibi yüklü ve zengindi. Hiçbir arıza bu cömert feyzi tüketmez. Bağdat bitince Kurtuba başlar. O bitince Bursa, İstanbul doğar. En büyük sanat adamından en basit işçisine kadar her kafa, her kol sonuna kadar velüttür. Sonra günün birinde bu, yaratıcı taraf ölür. Büyükanne artık yoktur. Konsol,

¹⁵ Tanpınar 2006, 128

¹⁶ *Mahur Beste*, 1944 yılında Ülkü mecmuasında tefrika edilmiş; yıllar sonra (1975 yılında) Yol Yayınları tarafından kitap olarak da yayımlanmıştır.

¹⁷ Elçi 2003, 125.

sandık hepsi mucizesini keser. Fakat ev sağlamdır; hayat eskisi gibi devam eder. Sen o hâtıralar için yaşarsın. Mucizenin kendisi değilse bile, ondan her yana sinen sır vardır, emniyet vardır. Aradığını bulmasan bile aramanın zevkini duyarsın. Sonra bir an gelir, konağın kendisi yanar. Şimdi enkaz arasında gördüğümüz insanlara benziyoruz. Bir yığın kül, kararmış direk, paslı demir, yer yer tüten duman, is ve çamur içinde işte bulduğumuz şey... Şimdi sen istediğin kadar bu artıklarla yeni bir şey yapmaya çalış; istediğin kadar şarkı, eski dünyamızı sev, ona bağlı yaşa; sihirli nefes ortadan kaybolduktan sonra elindeki çer çöp yığımindan ne çıkar? Hattâ hâtıranda kalan şey bile bir işe yaramaz.”¹⁸

Halide Edib Adivar ise *Sinekli Bakkal*¹⁹ romanında II. Abdülhamid dönemini ele alarak eserin bütününde Doğu ile Batının çatışmasını, Doğu ile Batılı değerlerin bir arada yaşandığı Selim Paşa konağı üzerinden verir. Özellikle Selim Paşa'nın oğlu Hilmi alafranga kişiliğiyle yanlış Batılılaşma algısının kişileşmiş bir simgesidir. Yazar, Sinekli Bakkal Sokağı'nı, öznel anlamda İstanbul, genel anlamda ise Osmanlı İmparatorluğu ile özdeşleştirir. Romanın kahramanlarından Tefvik bir devlet adamının yaşadığı evin Batılı eşyalarla doldurulmasını şu sözlerle eleştirir: “*Her yer sarı yıldızlı endam aynaları, konsollar ve masalarla dolu. Döşemeler münasebetli, münasebetsiz birbirinin tepesine çıkar gibi tıklım tıklım doldurulmuş.*”²⁰ Tefvik, güç ve kudretin mekânı olarak gördüğü Zati Bey'in evinin alafranga döşenmesini de şu sözlerle yargılar. “*...Herif adeta Beyoğlu'nun dükkânlarını evine nakletmiş. Hele duvarda üniformalı, üniformasız, boyalı boyasız bir Zati Bey serisi. O zamanın alafrangalığa özenen yeni zengin evi...*”²¹

Batılı anlayış ve geleneksel odanın birlikte betimlenmiş olduğu diğer bir çalışma yine Hoca Ali Rıza'da görülür. *Kendi Evinden Bir Köşe* olarak isimlendirilen çalışmada (Resim 4) 19. yüzyılın henüz değişimin kendisini yavaş yavaş hissettirdiği dönemlere atıfta bulunur. Sanatçı burada bir kapı aralığından bakışla başka bir odayı betimler. Dönemin toplumsal yapısı gibi hem Şarklı hem de Batılı nesnelere bir aradadır.²² Hoca Ali Rıza bu evde yaşayan insanlara dair pek çok şey söyleyen bir gözleme izin verir.

Milli Edebiyat dönemi romanlarında gündelik yaşamın değişen yönünde müzik ve müzik aletleri vurgulanır. Özellikle piyano her romanda yer alır. Piyanodaki ses düzeni ile geleneksel yapıdan gelen müzik anlayışı birbiriyle çelişir. Bu çelişki müzikte alaturka-alafranga çatışmasına neden olur. Resimlerde de piyano modernleşmenin en büyük temsilidir. Hoca Ali Rıza'nın, *Çamlıca Kız Lisesi (Enteriyör)* çalışmasında merdivenin altında yer alan piyano ile mekân dinamizm kazanır (Resim 5). Piyano roman ve resimde modernliğin simgesi olarak yer alırken geleneksele atıf yapan enstrümanlar da romanlar da yer alır. Örneğin; Tanpınar'ın *Mahur Beste*'sinde dine, hidayete, Allah'a giden yol musikiden geçmektedir, bunun yanında bir de Allah'ı zikrettiren enstrümanlar vardır. Örneğin: ney, tambur, keman gibi. Modernle geleneksel eşyanın bir arada yer aldığı göstergelerinden biridir.

“...Fakat o Nuri Bey için bunu da lüzumlu görmüyordu ona göre keman Allah'a giden yolların en kısasıydı. Her türlü kutsiliğin, ermişliğin bir tek kapısı vardı: bu ta yedi yaşından beri delicesine sevdiği Bach idi. Evet Nuri Bey'in içinde uyanan mistik kıvılcımı genişletmek, parlatmak hakiki bir ocak haline getirmek için keman öğrenmesi yeterdi. Bunu kendisi, Soloski üzerine alıyordu. Zaten Onun yolu üzerine çıkması tanışmaları da bunu gösteriyordu. Onu kemana başlatmasının heyecanı içinde, süpürgeciler kâhyasının müstakbel damadını elinde dokunur dokunmaz ilahi nağmelerin kendiliğinden fişkıracığı kemana başında bütün bir kutsillilik halesi,

¹⁸ Tanpınar 2005, 89-91.

¹⁹ Halide Edip Adivar'ın Sinekli Bakkal romanı, 1935 yılında İngilizce olarak The Clown and His Daughter (Soytarı ve Kızı) adıyla Londra'da Allen and Unwin Yayınevi tarafından yayınlanır. Eser, aynı yıl Türkçe Haber gazetesinde tefrika edilerek 1936 yılında Ahmet Halit Kitabevi tarafından basılır. Adivar, romanda 1885 ile 1909 yılları arasında geçen olayları aktarmıştır.

²⁰ Adivar 2000, 175aktaran Elçi 2003, 127.

²¹ Adivar 2000, 175

²² Baytar 2017, 297.

omuz başlarında henüz filizlenmiş iki küçük kanatla ermişlik yolunun konaklarını bir rüzgâr hızıyla aşar görüyordu.”²³

Sinekli Bakkal romanında Adıvar, Peregrini’yi Batı’nın müziğini Rabia’ya öğretmesi için görevlendirir. Rabia Mevlit ve ilahî okumalarında ney, kanun, def, vb. Türk müzik aletlerini Peregrini’den öğrendiği Batı müziği ile harmanlayarak gündelik yaşama aktarır. Dolayısıyla müzik gündelik yaşamın dönüşümünde hem resimlerde hem de romanlarda simgesel bir rol oynar.

Resim 4: Hoca Ali Rıza, *Kendi Evinden Bir Köşe*, 24x16 cm, Kağıt üzerine suluboya, Ankara Milli Kütüphane, (Şerifoğlu (Ed-Haz.) 2018, 169)

Resim 5: Hoca Ali Rıza, *Çamlıca Kız Lisesi (Enteriyör)*, Karton üzerine yağlıboya, 27x16 cm, Ankara Milli Kütüphane, (Şerifoğlu (Ed-Haz.) 2018, 262)

Her ne kadar döneme eklektik yaşam hâkim ise de geleneksel yaşantının hâkim olduğu mekânların varlığı da devam eder. Ocak, yüklük, niş ve sedirler temel mobilya grubunu oluştururlar. Merkezde hâkim olan nesne ocaktır. Yanında ise nişler bulunur. Ocak Türk evi için bir kullanım eşyası olmanın ötesinde aynı zamanda hayatı simgeler. Çoğunlukla tuğladan yapılan ve üzerinde yaşmağı bulunan ocaklar merkeze göre konumlanır, geleneksel evlerde odanın düzenine göre şekillenir. Yüklükler ise odanın ve hatta evin tüm düzenini koruyan merkezdir ve genelde köşede yer alırlar. Geleneksel eve hâkim olan oda ise mekân olarak oda hem oturlan hem yemek yenilen hem ibadet edilen hem de uyunulan yerdir.²⁴ Halil Paşa’nın *Enteriyör* resminde geleneksel Türk evinin tipik bir yansıması göze çarpar (Resim 6). Türk evini ve mobilyalarını gösteren eserde sedir ve yüklük yerini almıştır. Yerdeki halı üzerinde kahve öğütücüsü, bakır leğeni ya da yanındaki mangalın kapağı, sedirin yanındaki küçük sehpa mumluk ve gaz lambası ile geleneksel Türk mutfağının eşyaları aktarılmıştır.²⁵ Osmanlı evi gündelik yaşama eklenen batılı eşya ile gündün güne değişir. Gündelik hayattaki

²³ Tanpınar 2005, 143.

²⁴ Baytar 2017, 295.

²⁵ Gören 2007, 86.

değişimle birlikte farklı işlevler için kullanılan tek oda kavramı farklı odalara yerini bırakır. Eşyalarda bu değişime ayak uydurur. Yüklük yerine dolap, sedir yerine koltuk, niş yerine aynalı konsol, ocak yerine soba ve kalorifer kullanılmaya başlanır. Böylece geleneksel eşyalar geçmişe ait simgeler olarak hafızalarda yerini alır.

Resim 6: Halil Paşa, *Enteriyör*, 1899, Tuval üzerine yağlıboya, 70x90 cm, Emir Batuş Koleksiyonu, (Gören 2007, 86)

John Urry, *Mekânları Tüketmek* adlı kitabında, insanın yaşadığı şehrin, ona ait anıların ve geçmişin ambarı olduğunu ve ayrıca bu mekânların kültürel simgeler deposu olarak da işlev gördüğünü belirtir.²⁶ Mekân bir medeniyet taşıyıcısıdır; Osmanlı'nın önemli mekânlarından olan konakların modernlikle birlikte apartmanlarla yer değiştirmesi de buna örnektir. Modernliği konu alan romanlarda da görülen toplumsal değişmelerle birlikte, evlerin çehresi de değişir. Geleneksel Osmanlı evi olan konakların yanında, köşkler ve yalılar da görülür. *Mahur Beste*'de Fatih'teki konaklarında gelinini devrin hiçbir modasından mahrum bırakmayan İsmail Molla, Boğaziçi'nin moda olmasıyla burada bir yalı alır, daha sonra Boğaz havasının gelini Atiye'ye iyi gelmeyeceğini anlayınca, yazları oturmak için Erenköy'de onun istediği gibi küçük bir köşk alır.²⁷ Dönemin resimlerinde de kadın genellikle tek başına, düşünceye dalmış biçimde ve 'dış mekân' olarak da genellikle bahçe ya da balkonda betimlenir.²⁸ Halil Paşa'nın *İstanbul Üçlemesi* adlı resminin ilkinde bir kadın deniz kenarında kitap okurken, ikincisinde bir kadın evinin bahçesinde kız çocuğunun gül toplamasını seyredirken betimlenmiştir. Üçüncü resimde ise yalının balkonundaki ve bahçesindeki kadınlar sohbet ederken, merdivende bir erkek çocuğu ayakta kadınlara bakarken gösterilmiştir (Resim 7). Yalının bir parçası gibi gözükten koru da zarif bir dekor içindedir. Bu resim Türk resminin üçüncü kuşak sanatçılardan olan Halil Paşa'nın (1852-1939) kadın figürünü çocuklarla birlikte gösteren açık hava resimlerinden biridir.

²⁶ Urry 1999, 41.

²⁷ Tanpınar 2005, 61.

²⁸ Dastarlı 2019, 72.

Resim 7: Halil Paşa (1852-1939) *İstanbul Üçlemesi*, 1915, Tuval üzerine yağlıboya, 120x100 cm, Provenance: Eski Birkökler Vakfı Koleksiyonu, (URL 1 <https://www.artamonline.com/298-muzayede-degerli-tablolar-ve-antikalar/18151-halil-pasa-1852-1939-istanbul-uclemesi>) (Erişim Tarihi 10.07.2019)

Millî edebiyat devrinin önde gelen isimlerinden Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun, *Kiralık Konak*²⁹ eserinde Sultan II. Abdülhamid Devri'nin önde gelen isimlerinden Naim Efendi'nin Cihangir'deki konağı anlatılır. Bu konak, çökmekte olan Osmanlı İmparatorluğu'nu sembolize etmesiyle neredeyse romanın en önemli karakteridir.³⁰ Yakup Kadri Karaosmanoğlu *Kiralık Konak*'ta Naim Efendi'nin zamanın getirdiği değişime ayak uyduramamasını geçmişe bağlı kalmasına bağlar. Romanda Naim Efendi'nin karısı Nefise Hanım'ın ölümünden sonra idare kızına geçer. Evde ilk iş eski eşyalar tavan arasına kaldırılır, odalar Avrupa'dan gelmiş mobilya kataloglarına göre ayrı ayrı üsluplarda ve renklerde döşenir, eski emektarlar atılır yerlerine Beyoğlu'ndan gelen beyaz önlüklü hizmetçiler alınır.³¹ Yakup Kadri, Naim Efendi'nin karşısına damadı Duyûn-ı Umumiye müfettişi olan Servet Bey'i koyar. Servet Bey'in Batıya olan hayranlığı o derece ileridir ki Meşrutiyet ilan edildiğinde evde Türkçe konuşulmasını yasaklar. Yazarın konak üzerinden evin içindeki değişim ile bireyde görülen değişimi gösteren ve bir dönemin kapanmasını anlattığı bu roman, Türkçenin yasaklanması gibi önemli bir olayı Batılılaşma hayranlığıyla köklerinden uzaklaşma örneği olarak vurgular. Başkalaşan bir insanın eviyle beraber dilinin de değişmeye başlamasının olumsuz bir örneğini temsil eder.³²

²⁹ *Kiralık Konak*'ın ilk baskısı, 1922 yılında Dergâh Mecmuası Külliyyatı tarafından yapılmıştır.

³⁰ Elçi 2003, 145.

³¹ Elçi 2003, 147.

³² İnam 1999, 74.

Sonuç

Son dönem Osmanlı tarihinde Batılılaşma ve Modernleşme olgusu ile başlayan değişimler, siyasi ve kültürel hayatı bir bütün olarak birbirini etkileyerek devam eder. Özellikle gündelik yaşama sirayeti ile hem dışarı-sokaktaki, hem de içeri-evdeki hayatta değişimler başlar. Yaşam alanları değişir, yeme alışkanlıkları, kıyafetler ve kullanılan mobilyalar. Ne yaşam alanları aynıdır ne de kullanım eşyaları. Konaklar ve müstakil evler yerlerini apartman katlarına bırakmaya başlarken, geleneksel oturma düzenleri de değişir yer sofrasının yerini masa, sedirin yerini ise koltuk ve sandalyeler almaya başlar.

Gelenekle modernlik arasındaki ilişki dönemin siyasi yapısı gereği her zaman olduğu gibi önce sarayda başlar. Her ne kadar değişimlerin Sultan Abdülmecid dönemi ile birlikte Tanzimat ile başladığı kabul edilse de 20. yüzyıl başlarına gelindiğinde artık değişim kaçınılmazdır. Dönemin edebiyatında, resim sanatında artık konu olarak değişimler işlenmeye başlar. Özellikle dönemin romanlarında sıklıkla işlenen gündelik hayattan kesitler, roman karakterlerinin dejenerasyonu ve eskiye değer vermemeleri olumsuz bir yargıyla aktarılır. Romanlarda en çok karşılaşılan karakterlerden biri, Batılı olanı üstün tutan, Osmanlı ve Doğu'ya ait olan her şeyi olumsuzlayan karakterdir. Batılılaşmayı davranış kalıplarının dönüşümüne indirgeyen bu karakterler üretici değil tüketicidir. Recaizade Mahmud Ekrem'in *Araba Sevdası*'ndaki Bihruz Bey ve *Kiralık Konak*'taki Servet Bey örneğinde olduğu gibi. Kimlik karmaşası yaşayan bu karakterlerin olumsuzlukları bazen eşyalar, bazen de yaşadıkları konak üzerinden vurgulanır. *Kiralık Konak* (1922), *Mahur Beste* (1944), *Araba Sevdası* (1889), *Sinekli Bakkal* (1936) romanları genellikle Batılılaşmanın günlük yaşayıştaki özentiye konu alan ve değişimleri eleştiren romanlardır. Bununla birlikte Batı ile Doğu'yu kişiliğinde olumlu harmanlayan karakteri Halide Edip Adıvar'ın *Sinekli Bakkal*'ında yakalarız. Bu açıdan Sinekli Bakkal'ın salt eleştirel bir çalışma olduğu söylenemez. Romanın başkarakterleri Rabia'nın kendi benliğini kurmaya çalışırken Vehbi Dede'den tasavvufu ve Batı temsilcisi Peregrini'den yeni bir yaşamı, yeni bir musiki anlayışını öğrenerek Doğu ile Batı'yı kişiliğinde sentezlemesi olumlu değişime bir örnektir.

Edebiyatta ayrıntılı olarak işlenen gündelik yaşam öyküsü resimlerde daha çok biçimsel olarak aktarılsa da izleyicinin bakış açısı ve hayal gücüyle tamamlanır. Osmanlı toplumsal değişimi üst tabakada başlar ve aşağı doğru devam eder. Nitekim Şehzade Abdülmecid'in *Harem'de Goethe* adlı eseri, yaşantının ve kullanım eşyalarının saray nezdindeki değişimini göstermesi açısından dikkate değerdir (Resim 1). Sarayın dışındaki hayatın; konak, köşk ve yalıların kalabalık aile düzenini yansıtan en iyi betimler Hoca Ali Rıza'nın ve Halil Paşa'nın resimlerinde karşımıza çıkar. Hoca Ali Rıza'nın *Kendi Evinden Bir Köşe* (Resim 4), *Çamlıca Kız Lisesi (Enteriyör)* (Resim 5) betimleri iç mekân değişimini verirken, Halil Paşa'nın *İstanbul Üçlemesi* (Resim 7) ve *Enteriyör* çalışması (Resim 6) da eski evlerin yalın ve işlevsel mekânlarına verilecek en güzel örnekler arasında yer alır.

Kısacası Tanzimat'tan Meşrutiyet'e kültürel dönüşüm meselesi, toplumun ve yaşam modellerinin Batıya göre yeniden düzenlenme çabası 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren Osmanlı toplumunun önemli bir meselesi olarak algılanmıştır. Dönemin edebiyatında çok yönlü ele alınan resim sanatında ise somut görselleri ile betimlenen gündelik hayatın öyküsü hem yaşayan insanların hayatlarından kesitler vermesi hem de dönemlerine dair ayrıntılı fikirler vermesi açısından dikkate değerdir. İnsanın yaşadığı dünyayı anlaması ve kendisini o dünya içinde konumlandırabilmesinin anahtar kavramları zaman ve mekândır. Mekândaki her değişim ve dönüşüm zamandaki bir değişim ve dönüşümün yansımasıdır. Resimler ve romanlar bir yönüyle çağı yansıtırken diğer yönüyle kurgusaldır ve sanatçının da çağını algılayışına dair bir fikir verir.

KAYNAKÇA

- Adıvar, H.E. 2000, *Sinekli Bakkal*, Özgür Yay, İstanbul.
- Baytar, İ. 2017, “Bir Temsile Dönüşen Hane Ve Hoca Ali Rıza'nın Resimleri”, *Art-Sanat*, 8, 291-306.
- Cezar, M. 1995, *Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi*, Cilt: I, 2. bs., Erol Kerim Aksoy Kültür Eğitim Spor ve Sağlık Vakfı Yayını, İstanbul.
- Çağın, S.& Gökçek F. 2007, “Araba Sevdasına Dair”, *Araba Sevdası Recaizade Mahmut Ekrem*, (Sabahattin Çağın, Yay. Haz), 2. bs., Özgür Yayınları, İstanbul.
- Dastarlı, E. 2019, “Resim Çerçevesinden Dışarıya Doğru Bir Adım: 20. Yüzyılda Kamusal Alanın Oluşumunda Kadın İmgesi”, *Yedi Dergisi*, Sayı: 22, 69-80.
- Deringil, S. 2014, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji: II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)*, (Gül Çağalı Güven, Çev.), Doğan Kitap, İstanbul.
- Elçi, H. İ. 2003, *Roman ve Mekân Türk Romanında Ev*, Arma Yayınları, İstanbul.
- Germaner, S. 1996, *18. Yüzyıl Avrupa Resmi Anlatımı Biçimlendiren Etmenler*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Göle, N. 2011, *Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme*, 11. bs., Metis Yayınları, İstanbul.
- Gören, A. K. 2007, “Türk Resminde İç mekân-Mahrem'e Doğru”, *P Dünya Sanatı Dergisi Ev ve Sanat*, Raffi Portakal Antikacılık Müzayede Organizasyonu ve Danışmanlık A.Ş., Sayı: 46, İstanbul, 80-95.
- Gören, A. K. 2012, “Türk Resminin Önemli Bir Odağı: Saray Koleksiyonu”. *İhtişam ve Tevazu Padişahın Ressam Kulları*, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı, İstanbul, 15-39.
- İnam, A. 1999, “Kaygı Gülü Açarken”, *Doğu Batı*, Sayı: 6, Y. 2, Şubat-Nisan, 73–91.
- Karaosmanoğlu, Y. K. 2006, *Kiralık Konak*, 37. bs., İletişim Yayınları, İstanbul.
- Lefebvre, H. 1996, *Modern Dünyada Gündelik Hayat*, (Işın Gürbüz, Çev), Metis Yayınları, İstanbul.
- Lewis, B. 1984, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (Metin Kıratlı, Çev.) 2. bs., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Parla, J. 2010, *Babalar ve Oğullar*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Rado, Ş. (Haz.). 2018, *Paris'te Bir Osmanlı Sefiri: Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin Fransa Seyahatnamesi*, İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Şerifoğlu, Ö. F. (Ed-Haz). 2018, *İstanbul'un Ressamı Hoca Ali Rıza Ev ve Şehir*, 2 Cilt, TOKİ Kültür Yayınları, İstanbul.

- Tanpınar, A. H. 2005, *Mahur Beste*, 7 bs., Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Tanpınar, A. H. 2006, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, (Abdullah Uçman, Yay.Haz.), 1. bs., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Tekinalp, P. Ş. 2011, “Araba Sevdası: Rezaizade Mahmut Ekrem ve Halil Paşa Buluşması”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 15, 185-204, Erişim adresi: <http://www.turkiyat.hacettepe.edu.tr/dergi/15sayi.pdf>, (Erişim Tarihi: Ocak 2019)
- Urry, J. 1999, *Mekânları Tüketmek*, (R. G. Ögdül, Çev.), Ayrıntı Yay, İstanbul.
- Yağbasan, E. 2004, “Abdülmeçid Efendi'nin Resimlerinde Konular ve Üslup”, *Hanedandan Bir Ressam Abdülmeçid Efendi*, (Ömer Faruk Şerifoğlu, Ed.), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 65-112.
- Yaman, Z. Y. 2006, *Kadınlar, Resimler, Öyküler Modernleşme Sürecindeki Türk Resminde “Kadın” İmgesinin Dönüşümü*, Pera Müzesi Yayınları, İstanbul.